

GAZİANTEP İLİNİN YAKIN TAŞINMIŞ (PARALEL) YER ADLARI *
THE PARALLEL (PORTABLE) TOPONOMYS OF THE GAZİANTEP PROVINCE
ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ ТОПОНИМЫ РАЙОНА ГАЗİАНТЕП

Mustafa ŞENEL**

ÖZET

Ortak veya paralel coğrafi adlar çeşitli şekillerde oluşturulur. Türk Dünyasının tüm arazi parçalarında aynı coğrafi adlarla karşılaşmak, bu halkların aynı soydan gelmeleri ve aynı adlandırma mantığını kullanmaları ile açıklanabilir. Bazen bir arazide aynı coğrafi adlarla karşılaşılabilir. Böyle adlara ortak veya paralel adlar denir . Bu benzer yer adları bazen aynı coğrafyada bazen de farklı coğrafyada görülebilir. Eğer aynı coğrafyada ise bu benzerlik ise buna yakın taşınmış, uzak coğrafyada ise uzak taşınmış yer adları diyebiliriz.

Yer adlarında yakın taşınmışa en güzel örnek aşağı ve yukarı kelimeleriyle yapılan adlandırmadır. Birbirine yakın yerlerde en çok kullanılan yer adı değiştirme şeklidir.

Aşağı - yukarı kelimelerinin yanı sıra, büyük - küçük, eski - yeni, ön – arka vb. kelimeleriyle de yer adları farklılaştırılarak kullanılmaktadır.

Çalışmamızda Gaziantep'te yer adlarındaki bu farklılaştırma dikkate alınarak, yakın yer adlarının değiştirilme çeşitleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Gaziantep, yer adları, paralel (taşınmış), farklılaştırma

ABSTRACT

The joint or parallel geographical names are formed differently. In the Turkish world we can meet the same toponyms, which must be explained with the same origin and the same logical mentality. Sometimes we can find in the place, toponyms of the same name. Such toponyms we call the joint or paralel names. The namesake places are exist everywhere. If they are in the same place, so they are called nearparallel toponyms, but on the contrary, then farparallel toponyms. For the nearparallel toponyms the best example is a word =upper or =Lower.

Besides the words upper=, =Lower= for the toponyms are used the following words: big, little, small, old, new, frof, fare, back.

In our work we'll take into consideration these features in Gaziantep toponyms and we'll investigate the difference in the nearparallel toponyms.

Key Words:

Gaziantep, toponyms, parallel (portable), difference

РЕЗЮМЕ

Общие или параллельные географические названия образуются разным способом. Наличие одинаковых топонимов на территории всего тюркского мира указывает на единые корни происхождения народов, а также общую логику в выборе географических названий. Иногда одинаковые топонимы встречаются в границах одного региона. Такие топонимы называют общими или параллельными. Такие похожие названия местностей могут встречаться иногда в одном регионе, а иной раз в разных. В границах одной географической местности параллельные топонимы называются близкими, топонимы, находящиеся далеко друг от друга - дальними.

Самый лучший пример близких топонимов - названия местностей с использованием слов «нижний» и «верхний». Это наиболее часто используемый метод для изменения близких названий местностей.

Наряду со словами «нижний» и «верхний» также для различия топонимов используются слова «большой» и «маленький», «старый» и «новый», «передний» и «задний» и т.д.

Принимая во внимание различие топонимов в районе Газiantеп, в нашей статье рассматривается проблема видов различий параллельных топонимов.

Ключевые слова:

Газiantеп, топонимы, параллельный, различие.

** Yrd. Doç. Dr. - Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Kars - TÜRKİYE

Türkçede ad, bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim anlamındadır. (Türkçe Sözlük,1998:19) Her birisi bir anlam ifade eden bu adlardan bir köy, bir aile adı öyle zaman olur ki bir kavmin gizli kalmış taraflarını meydana çıkarır ve bir milletin tarihinin en karanlık tarafına ışık tutabilir. Bu adların her birisi insanlar tarafından verildiğine göre kişilerin düşünce ve duyguları ile bu adlar arasında belirli bir bağlantı vardır.

Birbirleri ile adeta ilgisiz gibi duran binlerce yer adının birbiri ile mukayesesinde, bu adların verilmiş mantığı da ortaya çıkar. Halkın, içinde yaşadığı coğrafyayı nasıl kavradığını bizlere açıklar. Türklerin canlı ve cansız yaptıkları her adlandırmada, Türk duyuş ve düşünüşünün zarafetini, Türk dilinin zenginliğini görebiliriz. Asya ile Avrupa arasında tarihin ilk çağlarından beri adeta bir geçit olan ve çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Anadolu'da tüm dünya ilim çevrelerinin dikkatini çekecek zenginlikte yer adı vardır.

Yer adları, coğrafya, bitki örtüsü, yaşam koşullarının belirlenmesi işlemlerinde genellikle çok yararlı olur. "Susuz" adını taşıyan köylerin adı, su yokluğu bu adın yerbilimsel olarak nedeni üzerine dikkatimizi çeker. İzmir'den güneye gidildiğinde, yolda çam ormanları ve makiler arasında yol üzerinde Ayrancılar köyü bize tarla ve bahçeleri bol bir yöreyi değil, sürüler ve hayvan yetiştiricilerinin yaşadığı bir yörede olduğumuzu hatırlatır. (Robert, 1980:1)

Eski Türklerde "il tutsık yer" olarak adlandırılan, Türk insanının kendisine vatan edindiği bu topraklarda yer tutan yeryüzü biçimleri adlarını nasıl almıştır. Bunlar, tabii ki alelade verilmemiştir. Dağlara, yaylalara, köylere, şehirlere halkımızın verdiği adlar dikkat çekicidir. Bunlar uzun süren gözlem ve tecrübelerin ürünüdür.

Yer adları ile ilgili yapılan çalışmalar önce onları sınıflandırma çalışmaları ile başlamaktadır.

Cemil Arif Alagöz (Alagöz,1984:11-23), Avrupa'daki yer adı çalışmalarının, öncelikle yer adı verme usullerinin tasnifleri ile başladığını belirtir. Tasniflerin nelere göre yapıldığını değerlendirdikten sonra Türkiye'deki tasnifleri de şöyle sıralar:

"Avrupa'daki tasnifler:

1-Yeni keşfedilen yerlerde bilinmeyen şartlarla karşılaşmak korkusu, tehlikeli sürprizler, kâşif ya da göçmenleri buralara dini isimler vermeye sevk etmiştir.

St.Louis, Santa Cruz...

2-Çeşitli ülkeler, çeşitli sebeplerle göçenler geldikleri yerlere kendi eski yurtlarının adlarını vermişlerdir.

New York, New Lizbon...

3-Yeni keşfedilen yerlere kâşiflerin isimleri verilmiştir.

Hudson, Colombia...

4-Kâşiflerin Mensup oldukları devletin hükümdarlarının veya yöneticilerinin isimleri verilmiştir.

Victoria, Nelson...

5-İlim, sanat veyahut başka suretle tanınmış şahsiyetlerin isimleri de yer adlarına yansımıştır.

Türkiye'deki tasnifler:

1-Dağ İsimleri:

a) Renklerle tanıtılan dağ isimler : Akdağ, Karadağ

b) Çeşitli vasıflarla ilgili dağ isimleri : Palandöken Dağı, Binboğa Dağı

c) Dini inanca uygun dağ isimleri : Allahüekber Dağı

d) Eski kahraman isimleri : Köse Dağı

2-Ova İsimleri

a) Ovalar çok defa üzerindeki iskân yerlerinin adlarıyla anılır: Muş Ovası

b) Bir kısmı da içlerinden geçen nehir adlarına göre anılanlar: Menderes Ovası, Gediz Ovası

3-Nehir İsimleri

a) Çoğu taşıdıkları suyu vasfına göre adlandırılmış: Aksu, Kızılırmak

4-Yerleşme-İskân Yerleri

A) Kır Yerleşmeleri

B) Şehir Yerleşmeleri

a) Boy adları ile adlandırılanlar : Eymir Gölü, Sincan Ovası

b) Haftanın günleri : Çarşamba, Perşembe

c) İsimler : Salihli, Turgutlu

d) -abat ekli yerler : Boyabat, Eceabat.”

Türkiye’deki bütün tasnifleri genel olarak kapsayan tasnif çalışması daha vardır. Türkiye’deki bütün tasnifler incelenmiş, tüm maddeleri en küçük birimlerine ve özelliklerine göre kapsayan tasnif Özcan Başkan (Başkan, 1989:237-247) tarafından yapılmıştır. Öncelikle iki ana gruba ayrılan yer adları daha sonra kendi içerisinde küçük başlıklar altında incelenmiştir:

1) Tabiata ve Fiziksel Koşullara Dayanan Adlar

2) İnsanlara ve Topluluklara Dayanan Adlar

A) Tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar:

1-Çevreyle ilgili adlar

2-Bitkilerle ilgili adlar

3-Hayvanlarla ilgili adlar

B) İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar:

1-Fiziksel yaşayış ile ilgili adlar

2-Duygusal yaşayış ile ilgili adlar

3-Kişilerin varlıkları ile ilgili adlar

Yurt edinme ruhuyla fethettikleri ülkelere göçüp konan Türk boyları, yerleştikleri beldelere eski yurtlarının özlemini, sevdasını birçok hatıralarla birlikte işlemişlerdir. Bu bir çeşit geçmişi bütün boyutları ile geleceğe taşımak anlamına gelir ki; bu özellik Türk milletine değişik coğrafyalarda ayakta kalma gücü veren ve dolayısıyla coğrafyayı vatan yapma sürecini hızlandıran ve pekiştiren özelliklerden biridir. (Memişoğlu, 1994:11)

Bazen aynı coğrafi ada çeşitli arazilerde ve alanlarda rastlanır. Bu da Türk halklarının tarihte büyük arazilerde yerleşmesinin doğal sonucudur. Bazen bir arazide aynı coğrafi adlarla karşılaşılabilir. Böyle adlara ortak veya paralel adlar da denilebilir. Kaynaklarda bu gibi adlara akraba paraleller denir. (Mehmedoğlu, Mirzeyev, 1997:12)

Ortak veya paralel coğrafi adlar çeşitli şekillerde oluşturulur. Türk Dünyasının tüm arazi parçalarında aynı coğrafi adlarla karşılaşmak, bu halkların aynı soydan gelmeleri ve aynı adlandırma mantığını kullanmaları ile açıklanabilir.

Bu benzer yer adları bazen aynı coğrafyada bazen de farklı coğrafyada görülebilir. Eğer aynı coğrafyada ise bu benzerlik ise buna yakın taşınmış(paralel), uzak coğrafyada ise uzak taşınmış(paralel)(Şenel, 2007:405-407) yer adları diyebiliriz.

Yer adlarında yakın taşınmışa en güzel örnek aşağı ve yukarı kelimeleriyle yapılan adlandırmadır. Birbirine yakın yerlerde en çok kullanılan yer adı değiştirme şeklidir. Gerek Türkiye yer adlarında gerekse Gaziantep ili yer adlarında çok sık karşılaşılan bir olaydır.

Aşağı Çobanlı- Yukarı Çobanlı

1933 Köylerimiz kitabına göre bu adlandırmaların yanı sıra şu örnekler de bulunmaktadır:

büyük-küçük Büyük Pınar-Küçük Pınar
eski-yeni Eski Pirveli-Yeni Pirveli
baş-orta Başgedikler- Ortagedikler
ön-arka Önşepken-Arkaşepken

Türk yer adlarında renklerle de adlandırma yapılmaktadır. Taşınırken farklılaştırma için kullanılan başlıca renkler şunlardır: ak(ağ)- kara, kızıl-gök, boz,sarı-yeşil vs.

Ak(Ağ) Pınar- Kara Pınar

Ağ(ak) Viran- Kara Viran

Kızıl Ağaç, Kızıl Burç, Gök Su, Gök Tepe, Gök Pınar

Siyah, beyaz, kırmızı ve mavi kelimeleri ile yapılan adlandırmalar ise yok denecek kadar azdır. Sadece Beyaz Su- Kara Su adlandırması buna örnektir.

Azerbaycan yer adlarındaki birinci, ikinci, üçüncü (Meşediyev,1990:45), benzeri derecelendirme sistemi (aynı arazide birbirlerine çok yakın olmamalarından böyle adlandırıldıkları anlaşılmaktadır) ile yapılan adlandırma örneği için,

Birinci Ağalık İkinci Ağalık Üçüncü Ağalık
Birinci Yüzbaşılı İkinci Yüzbaşılı

Köylerimiz 1933 kitabında sadece bir örnek vardır.

Birinci Şımlak- İkinci Şımlak (Muş)

Bu adlandırmaların yanı sıra Köylerimiz 1933 kitabında Türkçe olmayan;

Süfla- Ülya, Sağır-Kebir, Zir-Bala, Tahtani-Fevkani, Atik-Cedit, Evvel-Sani (2 örnek) Şarkiye-Garbiye-(2 örnek) ile adlandırılmış köy adları da bulunmaktadır.

KÖY

KÖY-yukarı-eski
-ön-büyük-
kızıl,...

KÖY
aşağı-yeni-arka-
küçük-kara,...

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı gibi yerleşim yeri bir zaman sonra kullanıcılarına dar gelmektedir. O yerde yaşayan insanlar eski yerleşim yerlerine yakın bir yerde yeni bir yerleşim yerine taşınırlar ve buranın adına da ayrıldıkları yerleşim yerinin adını verirler. İki yerleşim yerinin arasında aşağı-yukarı, büyük-küçük, eski-yeni vb. bir bağlantı mutlaka kurulur(Dösimov,1985:110-115). Bu ayrılış, hiçbir zaman tam bir kopuş değildir.

Bu tür yer adlarında mutlaka iki veya üç isim bulunmalıdır. Yani eski varsa mutlaka yeni, büyük varsa mutlaka küçük, aşağı varsa mutlaka yukarı vb. olmalıdır. Eğer bu denklemden bir parça yok ise bunları kayıp yer adları diye adlandırabiliriz.

	KÖY		KAYIP YOK
AŞAĞI KÖY	KÖY		KAYIP YOK
	KÖY	YUKARI KÖY	KAYIP YOK
AŞAĞI KÖY		YUKARI KÖY	KAYIP YOK
AŞAĞI KÖY			KAYIP VAR
		YUKARI KÖY	KAYIP VAR

Bu örneklerden yola çıkarak Köylerimiz-1933 (Köylerimiz,1933) kitabına göre Gaziantep ili yer adlarına bir bakalım.

1. Aşağı Araplar (s.55)	Yukarı Araplar (s.786)	Gaziantep	MERKEZ
2. Aşağı Azaplı (s.55)	Yukarı Azaplı (s.786)	Gaziantep	Pazarcık
3. Aşağı Bademli (s.55)	Yukarı Bademli (s.786)	Gaziantep	Kilis
4. Aşağı Bayındır (s.55)	Yukarı Bayındır (s.786)	Gaziantep	Nizip
5. Aşağı Çardak (s.56)	Yukarı Çardak (s.787)	Gaziantep	Nizip
6. Aşağı Güneyse (s.57)	Yukarı Güneyse (s.788)	Gaziantep	MERKEZ
7. Aşağı Hamurkesen (s.58)	Yukarı Hamurkesen (s.788)	Gaziantep	MERKEZ
8. Aşağı Höcüklü (s.58)	Yukarı Höcüklü (s.789)	Gaziantep	MERKEZ
9. Aşağı Karavaiz (s.59)	Yukarı Karavaiz (s.790)	Gaziantep	Nizip
10. Aşağı Kayabaşı (s.59)	Yukarı Kayabaşı (s.790)	Gaziantep	Nizip
11. Aşağı Kilisecik (s.59)	Yukarı Kilisecik (s.790)	Gaziantep	MERKEZ
12. Aşağı Lolan (s.60)	Yukarı Bulan(Lalon) (s.791)	Gaziantep	Nizip
13. Aşağı Milk (s.61)	Yukarı Milk (s.791)	Gaziantep	Pazarcık
14. Aşağı Simavin (s.62)	Yukarı Simavin (s.792)	Gaziantep	MERKEZ

15. Aşağı Yeniköy (s.63)	Yukarı Yeniköy (s.794)	Gaziantep	Nizip
16. Aşağı Yeniköy (s.63)	Yeniköy (s.779)	Gaziantep	MERKEZ

Görüldüğü gibi Gaziantep yer adlarından taşınırken aşağı-yukarı kelimeleri ile farklılaştırılan köy adı sayımız 16 tanedir. Dikkatli bakıldığında herhangi bir köy adının kayıp olmadığı görülmektedir.

17. Küçük Baykır (s.512)	Büyük Beykır (Baykır) (s.126)	Gaziantep	Kilis
18. Küçük Hasanoz (s.513)	Büyük Hasanoz (s.127)	Gaziantep	Nizip
19. Küçük Karacaveran (s.514)	Büyük Karacaveran (s.127)	Gaziantep	MERKEZ
20. Küçük Kızılhisar (s.515)	Büyük Kızılhisar (s.128)	Gaziantep	MERKEZ

Taşınırken küçük-büyük farklılaştırmasına tabii tutulan köy 4 tanedir. Yine kayıp köy bulunmamaktadır.

21. Bağdın Sağır (s.77)		Bağdın Kebir (s.77)	Gaziantep	Pazarcık
22. Eski Mülk (s.247)		Yeni Mülk (s.780)	Gaziantep	MERKEZ
23. Muhacir Atik (s.565)	Muhacir (s.565)		Gaziantep	Islahiye
24. Karapınar(s.422)		Kızılpinar(s.474)	Gaziantep	Kilis

Birbirine yakın yerlerde en çok kullanılan yer adı değiştirme şekli aşağı ve yukarı kelimeleriyle yapılan adlandırma. Gerek Türkiye yer adlarında gerekse Gaziantep ili yer adlarında çok karşılaşılan bir olaydır. Bu tür adlandırmalar belirli bir birikimin, ortak kültürün ve düşüncenin ürünü ve yansımasıdır. Gaziantep, bu birikim ve ortak kültürden yer adları açısından da üzerine düşeni almıştır. Türk izlerini taşımının ve aktarmanın gururuyla, bünyesinde keşfedilmeyi bekleyen daha pek çok kültür unsurlarıyla varlığını devam ettirecektir.

NOTLAR

* 10-12 Nisan 2008 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen **Uluslararası Gaziantep Araştırmaları (Sözlü Kültür, Dil ve Edebiyat) Sempozyumu**'nda sunulan bildirinin yayına hazırlanmış şeklidir.

KAYNAKLAR

ALAGÖZ(1984), Prof. Dr. A.Cemal, "Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler",**Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1984, s. 11-23.

BAŞKAN(1989),Prof. Dr. Özcan,"Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme",**TDAY-Belleten 1970**, TDK 1989, s. 237-251.

DÖŞİMOV(1985), Zarif, "Toponim İsimlerinde Nisbilik Prensipleri"(Akt. Hayati Develi), **Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.IV(1985), s. 110-115.

Köylerimiz(1933), Dahiliye Vekaleti, İstanbul 1933.

MEHMEDOĞLU(1997), Prof. Dr., Alaeddin, Doç.Dr., Malik Mirzeyev, "Ortak Türk Oronimleri Üzerine", **Türk Kültürü**, S.235, Temmuz 1997, s. 12-13.

MEMİŞOĞLU(1994), Ragıp, " Dedem Korkut Destanlarında Adları Geçen Oğuz Beyleri'nin-Yiğitlerinin Hatıralarını Taşıyan Yer Adları Üzerine Bir Deneme", **İçel Kültürü**, S.31, Ocak 1994, s. 11-26.

MEŞEDİYEV(1990), G.İ., **Zagafgazyanın Azerbaycan Toponimleri**, Bakı 1990

ROBERT(1980) Louis, "Eskiçağ Anadolu'sunda Yer Adları", **Ege Üniv. Sos. Bil. Fak. Dergisi**, 1980, s. 1-13.

ŞENEL(2007), Yrd.Doç.Dr. Mustafa,“Rize İlinin Uzak Taşınmış(Paralel) Yer Adları”, **I. RİZE SEMPOZYUMU, (15-17 KASIM 2006 –RİZE)**, İstanbul 2007, s.405-407
Türkçe Sözlük(1998), TDK yay.,C.I, Ankara 1998.